

Verb Structure in Lori Dialect of Xorramabad and Middle Persian (Pahlavi)

Maryam Rashno¹

Phd Student of Ancient Languages and Culture,
Institute for Humanities and Cultural Studies
(IHCS), Tehran, Iran

Cyrus Nasrollahzadeh²

Full Professor, Department of Ancient Iranian
Culture and Languages, Institute for Humanities
and Cultural Studies (IHCS), Tehran, Iran

Abstract

Studying Iranian languages and dialects is crucial for understanding the historical development of the Persian language. Dialects often preserve older forms of the language, providing valuable insights into ancient and middle Iranian languages. Additionally, they can shed light on the linguistic changes that have shaped modern Persian over time. The specific focus of this article is on studying the types of verbs in terms of tense, mood, aspect, along with past and present stems, passive verbs and infinitive construction in Lori Dialect of Xorramabad in comparison with Middle Persian (Pahlavi) to identify similarities and differences between this dialect and Middle Persian. Pahlavi is one of the middle Iranian languages of the southwestern branch and Xorramabadi is one of the varieties of Lori as one of the modern southwestern languages of Iran. The study aims to bridge the gap between ancient and modern languages within the same language family by presenting verb structures and constructions in Lori Dialect of Xorramabad and Middle Persian, highlighting their similarities and differences.

Keywords: Verb, Lori, Lori Dialect of Xorramabad, Middle Persian.

1. m.rashno@gmail.com (Corresponding Author)

2. cyrusnasr@googlemail.com

How to cite: Rashno, M., & Nasrollahzadeh, C. (2024). Verb Structure in Lori Dialect of Xorramabad and Middle Persian (Pahlavi). *Language and Linguistics*, 20(39), 39- 68. doi: [10.30465/LSI.2024.48941.1764](https://doi.org/10.30465/LSI.2024.48941.1764)

1. Introduction

The present paper focuses on studying the types of verbs in terms of tense, mood, and aspect, along with past and present stems, passive verbs, and infinitive constructions in the Lori dialect of Xorramabad (hereafter referred to as X), in comparison with Middle Persian (Pahlavi), to identify similarities and differences between this dialect and Pahlavi. Pahlavi is one of the middle Iranian languages of the southwestern branch, and the X is one of the varieties of Lori, which is one of the modern southwestern languages of Iran. The study aims to bridge the gap between ancient and modern languages within the same language family by presenting verb structures and constructions in the X and Middle Persian, highlighting their similarities and differences.

2. Literature Review

One of the first documentations of the X was carried out by Hamid Izadpanah (1964), who published the book "Lori Dictionary" based on his thesis, in which he collected about two thousand Lori and Laki words. At the beginning of this book, he provided examples of verb conjugation in X over two pages. Shahrokhi (1996) conducted a study on the verbs in the X as part of his master's thesis at Allameh Tabatabaei University. In an article about the X, McKinnon (1981) briefly described the morphological and syntactic structures of this dialect and also referred to the structure of verbs. Alirezaei (1996) presented verb conjugation in several Lori dialects on pages 238 to 257 of his work. Zargarani and Golfam, in their respective articles presented at the Third National Conference on Linguistic Heritage (1400) and the Sixth National Conference on Iranian Languages and Dialects (1401), provided insights into the passive verb and the construction of the verb "to be" in the X. Their research likely explores how passive constructions are formed in this dialect, which is essential for understanding its grammatical structure. In addition to the articles mentioned, Taheri (2006) examined the types of verbs in the Bakhtiari dialect (one of the Lori dialects), which is not directly related to the X but is useful for understanding the verb category in the broader context of the Lori language family.

3. Method

The method of this article is structured as follows: First, the verbs are classified into two groups: "regular" and "irregular." Following this classification, examples of these two groups of verbs in Pahlavi are presented, along with their equivalent in the X. In the next step, the article discusses verbs constructed with the present, past, and passive tenses. An explanation is provided on how verbs are constructed in both Pahlavi and the X based on these tenses. For each tense, examples of verb conjugation

in both languages are included. To further familiarize readers with the construction of verbs in the X, at least two sentences are given as examples for each verb. The article also examines the conjugation of "to be," which has both "to be" and "to become" implications in the X. This section aims to clarify how this essential verb functions within the dialect. Finally, the article discusses the similarities and differences in the construction of verbs in the X compared to Pahlavi.

To prepare the data used for the X, sentences were designed based on the Iranian Language Collection database, and several speakers were consulted to express the equivalent of these sentences in the X. Most examples related to Pahlavi verb conjugation are sourced from Amouzgar and Tafazzoli (2010).

It is noteworthy that the data for the X have been transcribed using the American version of the International Phonetic Alphabet (IPA), while the Pahlavi words and phrases have been transcribed using the Mackenzie method. Additionally, optional cases in verb conjugation are indicated in parentheses.

4. Conclusion

Some of the major differences and similarities in verb construction between Pahlavi and the X can be summarized as follows.

Major Similarities:

1- The X shares significant similarities with Pahlavi, particularly in the construction of passive verbs. In both the X and Pahlavi, passive verbs are constructed using inflectional methods. In the X, the construction of the **present passive** involves adding the passive-forming suffix **-y-** to the present stem of the verb. This method is paralleled in Pahlavi, where the suffix **-ih-** is used for the same purpose. The formation of the **past passive** also shows similarities. In the Lori dialect, the past passive is formed by adding **-es-** to the **past stem**. In contrast, Pahlavi forms the past passive by adding **-ihist-** to the **present stem**. These inflectional methods highlight how both the X and Pahlavi have preserved certain grammatical features from ancient Iranian languages, showcasing their historical and linguistic ties.

2- Another notable similarity between the X and Pahlavi can be found in the construction of the **irreal past**. In the Lori dialect, the suffix **-e** is added to the end of the **present stem** to form this verb. This construction is a remnant of the Pahlavi suffix **hē**, which served a similar function.

Major differences:

The main differences in verb construction between the X and Pahlavi are particularly evident in the absence of **ergative conjugation** in the X which is a feature present in Pahlavi. The lack of ergative conjugation in the X

simplifies the verb conjugation process, making it more accessible for speakers.

1- In Pahlavi, past intransitive verbs and transitive verbs are constructed differently. Specifically, Pahlavi employs distinct constructions for these two types of verbs, reflecting a more complex grammatical structure. In contrast, the X does not differentiate between the constructions of past intransitive and transitive verbs.

2- In the evidence we have of Pahlavi, there is no indication of a **past subjunctive form**. In contrast, the X, similar to Standard Persian, constructs the past subjunctive verb through a combination of the **past stem** and the **present inflection of "to be"**, incorporating some phonetic changes.

3- In the X, the formation of the **present subjunctive** utilizes the prefix **ba** along with the **present stem** and **present endings**. In contrast, the present subjunctive in the remaining evidence from Pahlavi does not employ a prefix like **ba**. Instead, it relies on the **present stem** and specific **present subjunctive endings** to express this verb form.

4- The construction of the **durative present** in Pahlavi is not well-documented, making it challenging to identify specific rules for its formation. In contrast, the X has two established methods for constructing the **durative present**:

- **Present Conjugation of "dār"**: This method involves using the present conjugation of the stem "**dār**" combined with the present form of the main verb. This construction is similar to what is found in Standard Persian.

- **Durative Particle "ha-"**: The second method employs the durative particle "**ha-**" placed before the present form of the main verb.

5- In the X, the construction of the **imperative verb** is similar to that in Standard Persian. It typically involves the use of the prefix **ba**, along with the **present stem** and **present endings**. The imperative verb in Pahlavi is constructed using the **present stem** and **present endings**, but it does not include the prefix **ba**.

ساخت فعل در گویش لری خرم‌آبادی و فارسی میانه پهلوی

دانشجوی دکتری رشته فرهنگ و زبان‌های باستانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران

مریم رشنو

استاد گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران

سیروس نصراله‌زاده

چکیده

پژوهش مستقل دربارهٔ گویش‌های امروزی و زبان‌های کهن در هر خانواده زبانی به نتایج مهمی می‌انجامد. با این حال برخی ابهامات در هر یک از این دو حوزه را نمی‌توان به تنهایی برطرف ساخت و نیاز است با بررسی گویش امروزی و زبان کهن، آن‌ها را به دو بال هم‌نوا بدل کرد که در کنار یکدیگر برای روشن ساختن دامنهٔ وسیع‌تری از یک خانواده زبانی توانمند هستند. به این ترتیب، با بررسی چارچوب‌های آوایی، نحوی و معنایی امروزمی می‌توان بر تیرگی‌های تاریخی زبان‌های باستانی پرتو افکند و با تکیه بر ساخت‌های دیرپا در زبان‌های کهن، از ابهامات موجود در گویش‌های رایج کاست. در مقالهٔ حاضر انواع فعل از نظر زمان، وجه و نمود، ماده‌های ماضی و مضارع، فعل مجهول، صرف فعل بودن و ساخت مصدر در لری خرم‌آبادی در مقایسه با فارسی میانهٔ پهلوی مورد بررسی قرار گرفته و نگارندگان کوشیده‌اند وجوه اشتراک و تمایز این گویش را تا حد امکان در نسبت با فارسی میانهٔ پهلوی روشن کنند. با توجه به آن که فارسی میانهٔ پهلوی از جمله زبان‌های ایرانی میانهٔ جنوب غربی و لری و زیرمجموعه‌های آن از جمله زبان‌های ایرانی نو جنوب غربی به شمار می‌روند، مقایسه این دو می‌تواند برای بررسی تحول زبان‌های ایرانی سودمند باشد.

کلیدواژه: فعل، لری، گویش لری خرم‌آبادی، فارسی میانهٔ پهلوی.

۱- مقدمه

از ویژگی‌های ایران فرهنگی و ایران امروزی تنوع و فراوانی گویش‌های ایرانی است. شناخت و بررسی زبان و گویش اقوام ایرانی برای آشنایی با سیر تاریخی زبان فارسی اهمیت زیادی دارد؛ چرا که گویش‌ها معمولاً شکل قدیمی‌تر زبان را حفظ می‌کنند و نه تنها به شناخت بهتر زبان‌های ایرانی در دوره باستان و میانه یاری می‌رسانند، بلکه می‌توانند منعکس‌کننده چگونگی دگرگونی زبان و آن دسته از تغییرات زبانی باشند که در طول زمان، زبان فارسی کنونی را شکل داده است. از داده‌های به دست آمده در پژوهش‌های مربوط به زبان‌ها و گویش‌های ایرانی می‌توان برای تهیه پیکره جامع زبانی و رفع برخی مشکلات دستوری و واژگانی و همچنین وضع معادل در زبان فارسی معیار بهره برد. همچنین از آنجا که گویش‌ها اغلب تحت تأثیر عوامل جغرافیایی و اجتماعی مانند الگوهای مهاجرت، طبقه اجتماعی و شهرنشینی هستند، با مطالعه تنوع آن‌ها در مناطق مختلف می‌توان اطلاعات گران‌بهایی در مورد روندهای اجتماعی که منجر به تنوع زبانی شده است، به دست آورد.

پژوهشگران زبان‌های ایرانی را برای بررسی تحولات تاریخی به طور قراردادی به سه دوره تقسیم می‌کنند که دوره باستان از آغاز تا سده چهارم و سوم پیش از میلاد، دوره میانه از سده‌های چهارم و سوم پیش از میلاد تا سده هشتم و نهم میلادی و دوره نو از سده هشتم و نهم میلادی تا کنون را در بر می‌گیرد. زبان‌های ایرانی میانه به دو دسته غربی (شامل پهلوی و پهلوی اشکانی) و شرقی (شامل سغدی، بلخی، سکایی و خوارزمی) تقسیم می‌شوند که به ترتیب در غرب ایران باستان یعنی قلمرو پارس‌ها و مادها و شرق ایران باستان به آن‌ها سخن گفته می‌شد. زبان‌های ایرانی میانه غربی نیز به دو شاخه شمالی و جنوبی تقسیم می‌شوند که زبان‌های گروه شمال غربی در قلمرو ماد باستان و زبان‌های جنوب غربی در سرزمین پارس و قلمرو هخامنشیان کاربرد داشتند (اشمیت، ۱۳۸۲: ۶۱-۶۰). فارسی میانه پهلوی یکی از زبان‌های ایرانی میانه شاخه جنوب غربی به شمار می‌رود که در دوره ساسانی به عنوان زبان رسمی به کار می‌رفته است (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۱۲). لری نیز از گروه زبان‌های ایرانی نو جنوب غربی به شمار می‌رود که عمده گویشوران آن در منطقه وسیعی شامل غرب و جنوب غربی ایران و در دامنه رشته کوه‌های زاگرس سکونت دارند. گویش‌های لری را بر اساس جایگاه جغرافیایی می‌توان به دو گروه «شمالی» و «جنوبی»

تقسیم کرد. بر اساس این تقسیم‌بندی، خرم‌آبادی، گیانی، چگنی و بالا گریوه‌ای در زمرة گویش‌های شمالی زبان لری قرار می‌گیرند و گویشوران آن در جنوب استان همدان (گیان نهاوند به عنوان شمالی‌ترین نقطه)، لرستان، جنوب ایلام، شرق کرمانشاه و شمال غربی خوزستان پراکنده‌اند؛ در حالی که لری جنوبی گویش‌های بختیاری، ممسنی، کهگیلویه‌ای، بویراحمدی و گونه‌های مختلف آن‌ها را شامل می‌شود و عمدتاً در استان‌های اصفهان، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویر احمد، خوزستان، فارس و بوشهر گویشور دارد.

شهرستان خرم‌آباد واقع در مختصات ۳۳.۴۸ شمالی و ۴۸.۳۵ شرقی در ارتفاع ۱۱۴۷.۸ متری، مرکز استان لرستان است و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ حدود ۳۸۰ هزار و ۸۲۹ نفر در منطقه شهری آن سکونت دارند. این شهر ۴،۹۸۶ کیلومتر مربع مساحت دارد و بر اساس فهرست تقسیمات کشوری سال ۱۴۰۱ از چهار بخش مرکزی، زاغه، پاپی و بیرانوند، ۱۷ دهستان و ۴ شهر خرم‌آباد، سپیددشت، زاغه و بیرانشهر تشکیل شده است (درگاه ملی آمار، ۱۳۹۵).

هدف مقاله حاضر بررسی ساخت فعل در لری خرم‌آبادی و مقایسه آن با فارسی میانه پهلوی است. در همین راستا، انواع فعل از نظر زمان، وجه و نمود، ماده‌های ماضی و مضارع، ساخت فعل مجهول، صرف فعل بودن و ساخت مصدر در لری خرم‌آبادی مورد بررسی قرار گرفته و نگارندگان کوشیده‌اند وجوه اشتراک و تمایز را تا حد امکان در نسبت با پهلوی روشن کنند.

۲- پیشینه پژوهش

در خصوص گویش لری خرم‌آبادی و ساختار آن تاکنون کارهای چندانی انجام نشده است. حمید ایزدپناه (۱۳۴۳) کتاب «فرهنگ لری» را بر اساس پایان‌نامه خود به چاپ رسانده و در آن حدود دو هزار واژه لری و لکی را به راهنمایی دکتر منوچهر ستوده گردآوری کرده است. او در ابتدای این کتاب و در قالب ۲ صفحه نمونه‌هایی از صرف فعل در لری را به دست داده است. سید نجم‌الدین شاهرخی (۱۳۷۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در دانشگاه علامه طباطبائی به بررسی گروه فعلی در گویش لری (خرم‌آبادی) پرداخته است. مک کینون^۱ (۲۰۰۲) در مقاله‌ای درباره گویش لری خرم‌آبادی ضمن شرح مختصری درباره ساخت‌های صرفی و نحوی، به ساختار افعال نیز در این گویش اشاره کرده است. کرم علیرضایی (۱۳۹۵) صرف فعل را در برخی از

گوش‌های لری در صفحات ۲۳۸ تا ۲۵۷ اثر خود ارائه کرده است. زهرا زرگرانی به همراه ارسال گل‌فام هم در دو مقاله که به ترتیب در سومین همایش ملی میراث‌زبانی (۱۴۰۰) و ششمین همایش ملی زبان‌ها و گوش‌های ایران (۱۴۰۱) ارائه کرده‌اند، به توضیح درباره فعل مجهول و ساخت فعل «بودن» در لری خرم‌آبادی پرداخته‌اند. علاوه بر مقالات ذکر شده، اسفندیار طاهری (۱۳۸۵) در مقاله‌ای انواع فعل را در گوش‌بختیاری بررسی کرده است که اگر چه به طور مستقیم با لری خرم‌آبادی مرتبط نیست، اما برای شناخت مقوله فعل در حوزه گسترده‌تر خانواده گوش‌های لری سودمند است.

۳. روش کار

روش کار این مقاله به این ترتیب است که ابتدا دسته‌بندی فعل به دو گروه «باقاعده» و «بی‌قاعده» ذکر و سپس به نمونه‌هایی از این دو دسته فعل در پهلوی و معادل آن‌ها در لری خرم‌آبادی و فارسی معیار اشاره شده است. در گام بعدی به افعال ساخته‌شده با ماده مضارع، ماضی و مجهول و توضیحی درباره نحوه ساخت فعل‌ها در پهلوی و گوش‌های لری خرم‌آبادی بر اساس آن‌ها پرداخته و در تمام موارد مثالی از صرف فعل در پهلوی و لری خرم‌آبادی ذکر شده است. همچنین برای آشنایی با ساخت فعل در لری خرم‌آبادی، برای هر فعل دست کم دو جمله به عنوان مثال در این گوش بیان شده است. در ادامه صرف فعل «بودن» که در گوش لری خرم‌آبادی با هر دو معنی «بودن و شدن» به کار می‌رود، مورد بررسی قرار گرفته و در پایان به شباهت‌ها و تفاوت‌های ساخت فعل در این گوش با فارسی میانه پهلوی اشاره شده است. برای تهیه داده‌های مورد استفاده در لری خرم‌آبادی، جملاتی بر اساس پایگاه گنجینه زبان‌های ایرانی طراحی و از چندین گویشور خواسته شده است تا معادل این جملات را در لری خرم‌آبادی بیان کنند. اکثر نمونه‌های مربوط به صرف فعل‌های پهلوی برگرفته از آموزگار و تفضلی (۱۳۸۹) است. گفتنی است که در مقاله حاضر داده‌های گوش‌های لری خرم‌آبادی با نسخه آمریکایی الفبای آوانگاری بین‌المللی (APA) و واژه‌ها و عبارات فارسی میانه پهلوی به شیوه مکنزی آوانویسی شده‌اند. همچنین مواردی در صرف فعل که کاربرد آن‌ها اختیاری است، در کمانک () نشان داده شده‌اند.

۴- فعل در پهلوی و لری خرم‌آبادی

فعل را در پهلوی می‌توان به دو گروه باقاعده و بی‌قاعده تقسیم‌بندی کرد؛ به این ترتیب که افعالی که ماده ماضی آن‌ها به -īd، -īst و -ād پایان می‌یابد و ماده مضارع آن‌ها با حذف این سه پایانه ساخته می‌شود، افعال باقاعده و فعل‌هایی که ماده ماضی آن‌ها به -t یا -d ختم

می‌شود و ساخت مادهٔ مضارع آن‌ها با قاعده مشخصی انجام نمی‌شود، در گروه افعال بی‌قاعده جای می‌گیرند (شروو، ۲۰۰۹: ۲۱۳). به همین ترتیب فعل در لری خرم‌آبادی را می‌توان به باقاعده و بی‌قاعده گروه‌بندی کرد و همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، فعل‌هایی که مادهٔ ماضی آن‌ها به *-i*، *-es* و *-a* ختم می‌شود^۱ و مادهٔ مضارع آن‌ها با حذف این سه پایانه به دست می‌آید، افعال باقاعده به شمار می‌روند و فعل‌هایی که مادهٔ ماضی آن‌ها به *-t* و *-d* پایان می‌یابد و مادهٔ مضارع با حذف این دو ساخته نمی‌شود، فعل‌های بی‌قاعده هستند.

جدول ۱. نمونه‌هایی از افعال باقاعده و بی‌قاعده در پهلوی و معادل آن‌ها در لری خرم‌آبادی و فارسی معیار

لری خرم‌آبادی		پهلوی		فارسی معیار		
مادهٔ مضارع	مادهٔ ماضی	مادهٔ مضارع	مادهٔ ماضی	مادهٔ مضارع	مادهٔ ماضی	
purs-	pursi-	purs-	pursīd-	پرس	پرسید	افعال باقاعده
geriv-	gerives-	griy-	griyist-	گری	گریست	
ʔoft-	ʔofta-	ōft-	ōftād-	افت	افتاد	
riz-	rixt-	rēz-	rēxt-	ریز	ریخت	افعال بی‌قاعده
hor-	hard-	xwar-	xward-	خور	خورد	

جدول ۲. شناسه‌های ماضی و مضارع در پهلوی و لری خرم‌آبادی^۲

لری خرم‌آبادی		پهلوی		مضارع		ماضی		
مضارع		ماضی		مضارع		ماضی		
مفرد	جمع	مفرد	جمع	مفرد	جمع	مفرد	جمع	
-em	-im(o)	-em	-im(o)	ēm/-am/-om	ēm/-am/-om	-ēm	-ēm	اول شخص
-i	-it(o)	-i	-it(o)	-ē(h)	-ēd	-ē	-ēd	دوم شخص
-a	-an	-∅	-en	-ēd/-ad	-ēnd	-∅	-ēnd	سوم شخص

۱ در واقع اینجا شاهد دگرگونی آوایی لری خرم‌آبادی از دوره میانه هستیم؛ چنان‌که /d/ پایانی پس از واکه فارسی میانه در لری خرم‌آبادی و /t/ پایانی فارسی میانه در خوشه همخوانی /-st-/ حذف می‌شوند.

۲ در این جدول شناسه‌های ماضی و مضارع در پهلوی و گویش لری خرم‌آبادی به صورت کلی ذکر شده، اما در ادامه در صورت تفاوت به شکل تفکیک‌شده از پیشوند فعلی و مادهٔ فعل در هر بخش مشخص شده است.

فعل در پهلوی بر اساس دو ماده ماضی و مضارع ساخته می‌شود (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۴؛ شروو^۱، ۲۰۰۹: ۲۱۳؛ دورکین^۲، ۲۰۱۴: ۲۲۵). در لری خرم‌آبادی نیز فعل در دو زمان گذشته و حال و بر پایه دو ماده ماضی و مضارع، چهار وجه اخباری، التزامی، امر و تمنایی و نموده‌های ساده، استمراری، نقلی و در جریان (مستمر) ساخته می‌شود.

۴-۱. مصدر

در حالی که مصدر در پهلوی از افزودن پسوند *-an* به ماده ماضی ساخته می‌شود (ابوالقاسمی، ۱۳۹۲: ۱۷۰) در لری خرم‌آبادی برای ساخت مصدر، *-(n)ē* به ماده ماضی فعل متصل می‌شود^۳ که نمونه‌هایی از آن در جدول ۳ ذکر شده است.

جدول ۳. نمونه‌هایی از مصدر در پهلوی و معادل آن‌ها در لری خرم‌آبادی و فارسی معیار

فارسی معیار	پهلوی	لری خرم‌آبادی
ساختن	sāxt-an	saxt-ē(n)
گریستن	griyist-an	gerives-ē(n)
رفتن	raft-an	ra.t-ē(n)

۴-۲. صفت فعلی گذشته

در لری خرم‌آبادی صفت فعلی گذشته برای ساخت ماضی بعید، ماضی التزامی و فعل مجهول به کار می‌رود و با اضافه شدن پسوند *-a* به ماده ماضی ساخته می‌شود.

جدول ۴. نمونه‌هایی از صفت فعلی گذشته در لری خرم‌آبادی

صفت فعلی گذشته	ماده ماضی	مصدر
harda	hard	hardē(n)
ra.ta	ra.t	ra.tē(n)

۴-۳. ماده‌های فعل در پهلوی و لری خرم‌آبادی

۴-۳-۱. ماده مضارع

در زبان پهلوی ماده مضارع برای ساخت فعل‌های مضارع مانند مضارع اخباری، مضارع التزامی، مضارع تمنایی و همچنین فعل امر به کار می‌رود (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۴؛ شروو، ۲۰۰۹: ۲۱۸). در لری خرم‌آبادی نیز از ماده مضارع برای ساخت مضارع اخباری، مضارع التزامی، مضارع

1. P. O. Skjaervø

2. D. Durkin-Meisterernst

۳ در واقع می‌توان گفت که *-an* در تحول از دوره میانه تا نو در گویش لری خرم‌آبادی به صورت *-(n)ē* درآمده است.

تمنایی، مضارع در جریان (مستمر)، فعل امر و همچنین آینده استفاده می‌شود که به نمونه‌های آن در ادامه اشاره خواهد شد.

۴-۳-۱. مضارع اخباری

برای ساخت مضارع اخباری در زبان پهلوی، شناسه‌های مضارع اخباری به ماده مضارع فعل اضافه می‌شود (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۴). علاوه بر آن، می‌توان با افزودن قید hamē پیش از مضارع اخباری نیز مفهوم استمرار را بیان کرد^۱. مضارع اخباری در لری خرم‌آبادی نیز با افزودن پیشوند mi (و واج‌گونه‌های آن) به ماده مضارع و شناسه‌های آن ساخته می‌شود.^۲

شناسه‌های مضارع اخباری + ماده مضارع + (hamē) پهلوی
 شناسه‌های مضارع + ماده مضارع + mi (و واج‌گونه‌های آن -mo و -m) لری خرم‌آبادی

جدول ۵. نمونه صرف شده مضارع اخباری فعل «رفتن» در پهلوی و لری خرم‌آبادی

جمع			مفرد		
پهلوی	لری خرم‌آبادی	فارسی معیار	پهلوی	لری خرم‌آبادی	فارسی معیار
raw-ēm	mi-r-im(o)	می‌رویم	raw-ēm	mi-r-em	می‌روم
raw-ēd	mi-r-it(o)	می‌روید	raw-ē(h)	mi-r-i	می‌روی
raw-ēnd	mi-r-an	می‌روند	raw-ēd	mi-r-a	می‌رود
					سوم شخص

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

ʔemšø mirit(o) koja?

شما امشب کجا می‌روید؟

me har ruz vaš harf mizenem.

من هر روز با او حرف می‌زنم.

۴-۳-۲. مضارع التزامی

مضارع التزامی برای بیان مواردی مانند احتمال انجام کار، شرط و لزوم به کار می‌رود. این فعل نیز در پهلوی و لری خرم‌آبادی با استفاده از ماده مضارع ساخته می‌شود و تفاوت این دو را باید

۱ hamē در واقع به معنی «همیشه» است که در نوشته‌های متأخر پهلوی تحت تأثیر فارسی برای بیان استمرار به کار می‌رود (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۸۳).

۲ در لری خرم‌آبادی برای ساخت مضارع اخباری چند فعل از جمله (داشتن) daštē(n) و (دانستن) donesē(n)، پیشوند mi به ماده مضارع افزوده نمی‌شود.

در شناسه‌های آن‌ها جست‌وجو کرد که در پهلوی از شناسه‌های ویژه مضارع التزامی استفاده می‌شود (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۴)^۱، در حالی که در لری خرم‌آبادی ساخت مضارع التزامی شبیه مضارع اخباری است و حضور پیشوند *ba* یا واج‌گونه‌های آن در اغلب موارد، تنها وجه تمایز این صورت فعلی با مضارع اخباری به شمار می‌رود.

شناسه‌های مضارع التزامی + ماده مضارع شناسه‌های مضارع + ماده مضارع +
پهلوی *ba* (و واج‌گونه‌های آن *bo-/bi-/b-/bu-*) لری خرم‌آبادی

جدول ۶. نمونه صرف شده مضارع التزامی فعل «زدن» در پهلوی و لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد				
پهلوی	لری خرم‌آبادی	فارسی معیار	پهلوی	لری خرم‌آبادی	فارسی معیار	
zan-ām	ba-zen- im(o)	بزنیم	zan-ān	ba-zen-em	بزنم	اول شخص
zan-ād	ba-zen-it(o)	بزنید	zan-āy	ba-zen-i	بزنی	دوم شخص
zan-ānd	ba-zen-an	بزنند	zan-ād	ba-zen-a	بزند	سوم شخص

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

šaʔad ʔemsaɫ honaš-e **bafruša**.

شاید امسال خانه‌اش بفروشد.

ʔar **bo(ho)ftem** xu. muwem.

اگر بخواهم خوب می‌شوم.

۳-۱-۳-۴. مضارع در جریان

این فعل که جریان داشتن انجام کاری در زمان حال را بیان می‌کند و با عنوان «مستمر» و «پایا» نیز شناخته می‌شود، در پهلوی شواهد زیادی ندارد؛ از این رو نمی‌توان قاعده دقیق برای ساخت آن ذکر کرد و تنها به نمونه‌ای از این ساخت که در بند ۷۷ از فصل ۴۸ روایت پهلوی آمده است^۲، اشاره می‌شود.

۱ در نوشته‌های پهلوی تنها صیغه سوم مفرد و جمع مضارع التزامی شاهد دارند و سایر صیغه‌ها بازسازی شده‌اند (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۴).

۲ با سپاس از استاد عزیز، سرکار خانم دکتر میرفخرایی که این شاهد از ساخت مضارع در جریان را در روایت پهلوی یادآور شدند.

zamīg wāng kunēd kū nē pad ēn druz
wiššinj be pattūg hom pad mehmānih ī
im pad man nē pattūg hom čē-m ēdōn
pad darrišn dārēd ud darrēd čēōn gurg
ī čahār zang ka aškamb ī gōspandān
darrēd un waččag aziš bē dārēd.

زمین بانگ کند که: نمی‌توانم این دروج پر زهر
را تحمل کنم؛ نمی‌توانم سکونتش را در خود
تحمل کنم، چه چنان مرا به دریدن دارد و
می‌درد که گرگ چهارپا شکم گوسفندان را
می‌درد و بچه را از آنان دور می‌دارد (میرفخرایی،
۱۳۹۰: ۱۴۹ و ۳۲۲).

جالب آن که در فارسی میانه مانوی، مضارع در جریان از افزودن صرف مضارع فعل معین
«داشتن» به ماده ماضی فعل ساخته می‌شود. نمونه‌های این ساخت در متن‌های موسوم به Y
و Z چند شاهد دارد که از میان آن‌ها می‌توان به بند ۱۵ از متن Z در بخش «اندر واپسین
رهای» اشاره کرد: *...ud yazadān kē pad asmān asmān ud zamīg zamīg mānbed, wisbed, zandbed ud dahibed, pāhragbed ud nixrōstār hēnd, ud šahr winnārd dārēd...* «... و ایزدانی که در آسمان آسمان (=همه آسمان‌ها) و زمین زمین (=همه زمین‌ها)، مان‌بد، ویس‌بد، زندبد، ده‌بد، مرزبان و زجردهنده هستند و دنیا را مرتب دارند...»،
مشاهده کرد (بویس^۱، ۱۳۸۶: ۱۱۰). دورکین نیز به استفاده از ماده dār- برای بیان فعل پایا
در متون مانوی ترفان اشاره کرده است (دورکین، ۲۰۱۴: ۳۸۵).
در لری خرم‌آبادی اما فعل مضارع در جریان به ترتیب زیر ساخته می‌شود:

شناسه‌های + ماده مضارع +
مضارع
۱- ادات ha
لری خرم‌آبادی
۲- صرف مضارع اخباری فعل داشتن (dar-)

جدول ۷. نمونه صرف‌شده مضارع در جریان فعل «رفتن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد	
لری خرم‌آبادی	فارسی معیار	لری خرم‌آبادی	فارسی معیار
ha/darim mirim(o)	داریم می‌رویم	ha/darem mirem	دارم می‌روم
ha/darit mirit(o)	دارید می‌روید	ha/dari miri	داری می‌روی
ha/daran miran	دارند می‌روند	ha/dara mira	دارد می‌رود

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

me.monya ha/daran mo(ho)ftan. مهمان‌ها دارند می‌خوابند.
ha/dari či mo(ho)ft? داری چه چیزی می‌خوری؟

۴-۳-۱-۴. مضارع تمنایی

مضارع تمنایی که معمولاً برای بیان آرزو، فرض، شرط نامحقق و یا تردید مورد استفاده قرار می‌گیرد، در پهلوی از افزودن شناسه تمنایی ساز (h)-ē- به ماده مضارع ساخته می‌شود و تنها صیغه سوم شخص مفرد آن در نوشته‌های پهلوی به کار رفته است (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۴-۷۵؛ دورکین، ۲۰۱۴: ۲۳۲)، اما شیوه ساخت و کاربرد آن در لری خرم‌آبادی دقیقاً مشابه مضارع التزامی است.

پهلوی	ماده مضارع	+(h)-ē-
لری	ba (و واج‌گونه‌های آن شامل -/bu-/b-/bi-/bo-)	شناسه‌های مضارع + ماده مضارع +
خرم‌آبادی		

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

ʔa ty bafruši me ʔam mīfrušem. اگر تو بفروشی من هم می‌فروشم.
kaški šema ʔam biyayt(o). کاشکی شما هم بیایید.

۴-۳-۱-۵. فعل امر

در لری خرم‌آبادی مانند پهلوی، برای ساخت فعل امر از ماده مضارع استفاده می‌شود (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۹-۸۰)، البته در این گویش می‌توان پیشوند ba یا واج‌گونه‌های آن را بر سر فعل آورد. فعل امر عمدتاً در دو صیغه دوم شخص مفرد و جمع به کار می‌رود.

پهلوی	شناسه‌های مضارع + ماده مضارع +	اخباری
لری	ba (و واج‌گونه‌های آن شامل -/bu-/b-/bi-/bo-)	شناسه‌های مضارع + ماده مضارع +
خرم‌آبادی	(/bu-	

۱ در پهلوی صیغه دوم شخص مفرد فعل امر معمولاً شناسه‌ای ندارد و معادل ماده مضارع است، اما گاهی مانند framāyē شناسه -ē- به آن اضافه می‌شود (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۸۰؛ همچنین بنگرید به دورکین، ۲۰۱۴: ۲۳۲).

مادهٔ مضارع + شناسه‌های مضارع التزامی
 صرف مضارع اخباری فعل (۱)
 صرف مضارع التزامی فعل + صرف مضارع اخباری فعل hase (خواستن) (۲)
 پهلوی
 لری
 خرم‌آبادی

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

تا یک ساعت دیگر به خانه خواهیم رفت.
 پاییز که بیاید جو خواهیم کاشت.
 می‌خواهم به خانهٔ خواهرم بروم.
 ye saʔat hani **mirem** hona.
 payiz ke biya jō **mikarim(o)**.
 mi(h)a/ha **ro(we)m** hona xwarem.

۴-۳-۲. مادهٔ ماضی

در زبان پهلوی فعل‌های ماضی ساده، ماضی نقلی، ماضی بعید، ماضی استمراری و ماضی شرطی (تمنایی)^۱ از مادهٔ ماضی ساخته می‌شوند و صرف فعل در افعال لازم و متعدی با یکدیگر متفاوت است (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۶-۷۹). در لری خرم‌آبادی مادهٔ ماضی برای ساخت ماضی ساده، ماضی استمراری، ماضی نقلی، ماضی بعید، ماضی التزامی، ماضی در جریان (مستمر) و ماضی شرطی (تمنایی) به کار گرفته می‌شود و بر خلاف پهلوی صرف فعل‌های ساخته‌شده از مادهٔ ماضی برای افعال لازم و متعدی تفاوتی ندارد.

۴-۳-۱. ماضی ساده

همان‌طور که اشاره شد، ساخت ماضی ساده در پهلوی برای افعال لازم و متعدی تفاوت دارد. به همین ترتیب ساخت تمام افعال بر پایهٔ ماضی ساده در فعل‌های لازم و متعدی در این زبان متفاوت است، اما چون در لری خرم‌آبادی ساختار کنایی^۲ دیده نمی‌شود، ساخت یکسانی در صرف ماضی بعید برای افعال لازم و متعدی به کار می‌رود.

صرف مضارع اخباری فعل h- (بودن) + مادهٔ ماضی
 صرف مضارع اخباری فعل h- (بودن) متناسب با شخص و شمار مفعول به مادهٔ ماضی
 مادهٔ ماضی + عامل (شامل اسم، ضمیرهای شخصی متصل یا منفصل)
 -۱ فعل لازم
 -۲ فعل متعدی
 پهلوی
 لری
 خرم‌آبادی
 شناسه‌های ماضی + مادهٔ ماضی

۱ از این فعل با عنوان ماضی غیر محقق نیز یاد می‌شود.

2 ergative

۳ در زبان پهلوی اگر مفعول صریح در جمله باشد، صرف مضارع فعل h- (بودن) متناسب با شخص و شمار مفعول به مادهٔ ماضی افزوده می‌شود، مانند *tō mardān dīd hē*: تو مردان را دیدی (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۷).

جدول ۱۰. نمونه صرف‌شده ماضی ساده فعل لازم «رفتن» و متعدی «دیدن» در پهلوی و لری

خرم‌آبادی

جمع		مفرد					
پهلوی	لری خرم‌آبادی	فارسی معیار	پهلوی	لری خرم‌آبادی	فارسی معیار		
raft h- ēm	ra.t-ɪm(o)	رفتیم	raft h- ēm	ra.t-em	رفتم	لازم	اول
amā dīd	diy-ɪm(o)	دیدیم	man dīd	diy ¹ -em	دیدم	متعدی	شخص
raft h-ēd	ra.t-ɪt(o)	رفتید	raft h-ē	ra.t-ɪ	رفتی	لازم	دوم
ašmā dīd	diy-ɪt(o)	دیدید	tō dīd	diy-ɪ	دیدى	متعدی	شخص
raft h- ēnd	ra.t-en	رفتند	raft-∅	ra.t-∅	رفت	لازم	سوم
ōyšān dīd	diy-en	دیدند	ōy dīd	di-∅	دید	متعدی	شخص

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

dišə dɪr **hoftiyem**.

دیشب دیر خوابیدم.

dasem-e **gere.t** ?o **bord**.

دستم را گرفت و برد.

۴-۳-۲-۲. ماضی استمراری

مفهوم استمرار در لری خرم‌آبادی با افزودن *mi* (و واج‌گونه‌های آن شامل *mo-* و *m-*) به ماده ماضی بیان می‌شود. در پهلوی هم می‌توان با افزودن *hamē* به فعل لازم یا متعدی، مفهوم استمرار را به فعل اضافه کرد (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۹).

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

nemitonesim hona **basonim(o)**.

نمی‌توانستیم خانه بخریم.

ruz **mira.ten** hima **mryawerden**.

روز می‌رفتند هیزم می‌آوردند.

۴-۳-۲-۳. ماضی نقلی

در لری خرم‌آبادی بر خلاف پهلوی، برای صورت ماضی نقلی افعال لازم و متعدی ساخت یکسانی با ترتیب زیر به کار می‌رود.

۱- /y/ برای جلوگیری از التقاء واکه‌ها ظاهر می‌شود.

- ۱- فعل لازم صرف مضارع اخباری فعل *estādan* + ماده ماضی
پهلوی
۲- فعل متعدی صیغه سوم شخص مضارع اخباری فعل *estādan* + ماده ماضی + عامل
- لری صیغه سوم شخص مفرد متصل صورت مضارع فعل (بودن) *a* + شناسه‌های ماضی + ماده
خرم‌آبادی ماضی

جدول ۱۰. نمونه صرف‌شده ماضی نقلی فعل لازم «رفتن» و متعدی «دیدن» در پهلوی و لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد					
پهلوی	لری خرم‌آبادی	فارسی معیار	پهلوی	لری خرم‌آبادی	فارسی معیار		
raft est-ēm	ra.t-im(on)-a	رفته‌ایم	raft est-ēm	ra.t-em-a	رفته‌ام	لازم	اول شخص
umān dīd estēd	di-im(on)-a	دیده‌ایم	um dīd estēd	diy-em-a	دیده‌ام	متعدی	
raft est-ēd	ra.t-it(on)-a	رفته‌اید	raft est-ē	ra.t-i-ya	رفته‌ای	لازم	دوم شخص
utān dīd estēd	di-it(on)-a	دیده‌اید	ut dīd estēd	di-i-ya	دیده‌ای	متعدی	
raft est-ēnd	ra.t-en-a	رفته‌اند	raft est-ēd	ra.t-a	رفته است	لازم	سوم شخص
ušān dīd estēd	diy-en-a	دیده‌اند	uš dīd estēd	di-ya	دیده است	متعدی	

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

doxterka **hoftiya**.

دختره خوابیده است.

?i harf-e **našnaftima**.

این حرف را نشنیده‌ایم.

۴-۳-۲-۴. ماضی بعید

در پهلوی همانند دیگر فعل‌هایی که از ماده ماضی برای ساخت آن‌ها استفاده می‌شود، صرف لازم و متعدی در ماضی بعید هم متفاوت است، اما این قاعده در لری خرم‌آبادی دیده نمی‌شود و از ساخت یکسانی در صرف ماضی بعید افعال لازم و متعدی استفاده می‌شود.

۱. مانند ماضی ساده اگر مفعول صریح در جمله ذکر شده باشد، فعل معین *estādan* از نظر شخص و شمار با آن مطابقت خواهد کرد، مانند *um tō dīd estē* تو را دیده‌ام (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۸).

- (۱) فعل لازم صرف ماضی فعل *estādan* + ماده ماضی
 صیغه سوم شخص ماضی فعل *estādan/būdan* + ماده ماضی + عامل
 پهلو (۲) فعل متعدی
 شناسه‌های ماضی بعید + ماده ماضی (۱)
 لری صرف ماضی ساده فعل *biye* (بودن) + صفت فعلی گذشته (۲)
 خرم‌آبادی

جدول ۱۲. شناسه‌های ماضی بعید در لری خرم‌آبادی

مفرد	جمع	
-im-i	-imon-i	اول شخص
-it-i	-iton-i	دوم شخص
-i	-in-i	سوم شخص

جدول ۱۳. نمونه صرف شده ماضی بعید فعل لازم «رفتن» و متعدی «دیدن» در پهلو و لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد			
پهلو	لری خرم‌آبادی	پهلو	لری خرم‌آبادی		
raft-estād hēm	ra.t-imon-i	raft-estād hēm	ra.t-im-i	لازم	اول شخص
	rata biy-ım(o)		rata biy-em/bim		
umān dīd estād/būd	diy-imon-i	um dīd estād/būd	diy-ım-i	متعدی	شخص
	diya biy-ım/bim(o)		diya biy-em/bim		
raft-estād hēd	ra.t-iton-i	raft-estād hē	ra.t-it-i	لازم	دوم شخص
	rata biy-it(o)		rata biy-ı		
utān dīd estād/būd	diy-iton-i	ut dīd estād/būd	diyi-t-i	متعدی	شخص
	diya biy-it(o)/bit(o)		diya biy-ı/bi		
raft-estād hēnd	ra.t-in-i	raft-estād	ra.t-i	لازم	سوم شخص
	rata biy-en/bin		rata bi		
ušān dīd estād/būd	diy-in-i	uš dīd estād/būd	diy-i	متعدی	شخص
	diya biy-en/bin		diya bi		

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

ʔima **hoftiya biyim** ke šema ʔomait(o).
 hani **narasesi** vaxti ke ʔima ra.tim.

ما خوابیده بودیم که شما آمدید.
 هنوز نرسیده بود که ما رفتیم.

نکته قابل ذکر آن که در واقع ساخت ماضی بعید در لری خرم‌آبادی به فارسی معیار شباهت دارد، به این ترتیب که صرف ماضی بعید فعل «بودن» به صفت فعلی گذشته افزوده می‌شود، اما تحول آوایی که قاعده و مثال آن در ادامه نشان داده می‌شود، سبب تغییر ظاهری این ساخت در لری خرم‌آبادی شده است. این تحول به این شکل است که ابتدا b میان دو واکه a و i حذف و سپس a با i همگون می‌شود. این تحول آوایی را می‌توان با مثال زیر در مورد صیغه اول شخص مفرد ماضی بعید فعل ra.te «رفتن» توضیح داد:

ra.ta +bi-em → ra.ta-i-em → ra .tmi

۴-۳-۲-۵. ماضی التزامی

در شواهد به جامانده از پهلوی نشانی از ماضی التزامی دیده نمی‌شود، اما در لری خرم‌آبادی ماضی التزامی به ترتیب زیر ساخته می‌شود:

شناسه‌های مضارع + u + ماده ماضی لری خرم‌آبادی

جدول ۱۴. نمونه صرف‌شده ماضی التزامی فعل «خوردن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
hardu-im(o)	خورده باشیم	hardu-em	خورده باشم	اول شخص
hardu-it(o)	خورده باشید	hardu-i	خورده باشی	دوم شخص
hardu-an	خورده باشند	hardu-a	خورده باشد	سوم شخص

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

?a rasesu?a xoš miya ?iče.

اگر رسیده باشد خودش می‌آید اینجا.

ša?ad šom nahardu?an.

شاید شام نخورده باشند.

ساخت ماضی التزامی نیز در لری خرم‌آبادی به فارسی معیار شباهت دارد، به این ترتیب که صرف ماضی التزامی فعل «بودن» به صفت فعلی گذشته اضافه می‌شود، اما تحول آوایی زیر، سبب تغییر ظاهری این ساخت در لری خرم‌آبادی شده است. این تحول به این شکل است که ابتدا b میان دو واکه a و u حذف و سپس a با u همگون می‌شود که در مثال زیر در مورد صیغه اول شخص مفرد ماضی التزامی فعل dašte (داشتن) قابل مشاهده است:

dašta+bu-em → dašta-u-em → daštuem

۴-۳-۲-۶. ماضی در جریان (مستمر)

به گفته آموزگار و تفضلی، در زبان پهلوی برای بیان امتداد در افعال متعددی گاهی از فعل «داشتن» استفاده می‌شود، به این صورت که ماده ماضی فعل «داشتن» پس از ماده ماضی به کار می‌رود (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۹). ساخت ماضی در جریان در لری خرم‌آبادی، مانند فارسی معیار و به ترتیب زیر است:

شناسه ماضی + ماده ماضی + صرف ماضی ساده فعل داشتن لری خرم‌آبادی

جدول ۱۵. نمونه صرف‌شده ماضی در جریان فعل «رفتن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
daštīm mira.t-im(o)	داشتیم می‌رفتیم	daštem mira.t-em	داشتم می‌رفتم	اول شخص
daštīt mira.t-it(o)	داشتید می‌رفتید	dašti mira.t-i	داشتی می‌رفتی	دوم شخص
dašten mira.t-en	داشتند می‌رفتند	dašt mira.t-∅	داشت می‌رفت	سوم شخص

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

daštem mira.tem ke diyemeš.

داشتم می‌رفتم که دیدمش.

daštīm šom mihardīm ke šema ?omayt(o).

داشتیم شام می‌خوردیم که شما آمدید.

۴-۳-۲-۷. ماضی شرطی (تمنایی)

در شواهد به جامانده از پهلوی، عمدتاً صیغه سوم شخص مفرد از این وجه در دست است که در آن سوم شخص مفرد مضارع تمنایی فعل h- یعنی hē به ماده ماضی افزوده می‌شود^۱ (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۹). ساخت ماضی شرطی در لری خرم‌آبادی در جدول زیر بیان شده و e- پایانی بازمانده hē فارسی میانه است (طاهری، ۱۳۸۹: ۱۷۲). البته در این گویش می‌توان از ماضی استمراری و التزامی نیز برای بیان خواست، آرزو و شرط استفاده کرد.

صیغه سوم شخص مفرد مضارع + ماده ماضی

پهلوی

تمنایی فعل بودن

۱ این وجه در موارد معدودی از اضافه شدن مضارع التزامی فعل h- یعنی hād به ماده ماضی نیز ساخته می‌شود (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۷۹).

شناسه‌های ماضی شرطی (تمنایی) + ماده ماضی + ba (و واج‌گونه‌های آن -bo/-bi- /b-/bu- لری خرم‌آبادی)

جدول ۱۶. شناسه‌های ماضی شرطی (تمنایی) در لری خرم‌آبادی

مفرد	جمع	
im-e	-imon-e	اول شخص
it-e	-iton-e	دوم شخص
ie	-in-e	سوم شخص

جدول ۱۷. نمونه صرف‌شده فعل ماضی شرطی فعل «رفتن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
ba-ra.t-imon-e	رفتیمی	ba-ra.t-im-e	رفتمی	اول شخص
ba-ra.t-iton-e	رفتیدی	ba-ra.t-it-e	رفتای	دوم شخص
ba-ra.t-in-e	رفتندی	ba-ra.t-ie	رفتی	سوم شخص

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

اگر می‌دانستم این کار را نمی‌کردم. ?a donesime/bonesime ?i kar e nemikerdem.
 اگر ما را دیده بودند خیلی بد می‌شد. ?a me?inemo xe.li gan me?i/mevi
 کاشکی تا حالا رسیده باشند. kaški rasesu?an ta ?ise.
 اگر می‌دانستم که گفته بودم. ?a donesime/bonesime ke migo.tem.

۳-۳-۴. ماده مجهول

فعل مجهول در زبان پهلوی معمولاً یا با استفاده از ماده مجهول بیان می‌شود و یا با استفاده از ماده ماضی و افعال کمکی (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۹: ۸۰). در لری خرم‌آبادی نیز مجهول به دو روش تصریفی و ترکیبی بیان می‌شود که به جزئیات هر دو در ادامه اشاره شده است.

پهلوی	(۱) ماده مجهول	مضارع	شناسه‌های مضارع + īh + ماده مضارع
		ماضی	īh + ist + ماده مضارع
لری خرم‌آبادی	(۲) ماده ماضی + افعال کمکی	مضارع	صرف مضارع فعل būd + ماده ماضی
	(۱) ماده مجهول	مضارع	شناسه‌های مضارع + y + ماده مضارع
		ماضی	شناسه‌های ماضی + es + ماده ماضی

صرف ماضی فعل **biye** (بودن به معنی شدن) + (۲) با استفاده از فعل کمکی
صفت فعلی گذشته بودن

در واقع پسوندهای مجهول‌ساز -tīh- و -y- که به ترتیب در فارسی میانه پهلوی و گویش لری خرم‌آبادی برای ساخت مضارع مجهول به کار می‌روند، جانشین -ya- ایرانی باستان شده‌اند (ابوالقاسمی، ۱۳۹۲: ۱۵۹؛ برای نمونه‌های دیگر از حفظ این پسوند مجهول‌ساز در گویش‌های ایرانی نو، بنگرید به رضایتی کیشه‌خاله و جلاله‌وند آلکامی، ۱۳۹۰). لازم به ذکر است که با استفاده از ماده مجهول دستگاه کاملی از افعال شامل انواع فعل مضارع، ماضی و امر قابل ساخت است.

نمونه‌هایی از کاربرد در لری خرم‌آبادی

?i himaya va tavar **mīškiyan**. این هیزم‌ها با تیر شکسته می‌شوند.
 ?a va das **bakeniš** bitera. اگر با دست کنده شود بهتر است.
 ša?ad ta sy **basaziyan**. شاید تا فردا ساخته شوند.
 yaza dir **poxtes**. / yaza dir **poxta bi**. غذا دیر پخته شد.
 dar **basses**. در بسته شد.
 parsal sexo-ne bazum **?eškes**. استخوان بازویم پارسال شکسته شده است.
 yaza **poxtesi** vaxti ?ima rasesim(o). غذا پخته شده بود که ما رسیدیم.

در جدول ۱۷، به نمونه‌هایی از ماده مضارع و ماضی مجهول در کنار مضارع اخباری دو فعل در زبان پهلوی و گویش لری خرم‌آبادی اشاره می‌شود.

جدول ۱۸. نمونه‌هایی از ماده مضارع و ماضی مجهول و مضارع اخباری دو فعل در پهلوی و لری خرم‌آبادی

لری خرم‌آبادی				پهلوی				
ماده مضارع	ماده مضارع مجهول	ماده ماضی مجهول	مضارع اخباری	ماده مضارع	ماده مضارع مجهول	ماده ماضی مجهول	مضارع اخباری	مصدر
har-	hari-	hares-	mo-hor-y-a	xwar-	xwardīh-	xwardīhist-	xwardīhed	خوردن
zen-	zeni-	zenes-	mi-zen-y-a	zan-	zanih-	zanihist-	zanihed-	زدن

۴-۳-۴. فعل بودن

در گویش خرم‌آبادی، مصدر $biy-\tilde{e}(n)$ به معنی «بودن و شدن» هر دو به کار می‌رود که صرف آن‌ها در زمان گذشته، یکسان است و در زمان حال با یکدیگر تفاوت دارد. مصدر $biy-\tilde{e}(n)$ می‌تواند (۱) در قالب متصل و به صورت شناسه‌های مضارع و ماضی ظاهر شود که در جدول ۲ به آن اشاره شده است، (۲) در قالب فعل ربطی و اتصال به اسم، صفت و یا ضمیر در جمله حضور داشته باشد که جملات زیر نمونه‌هایی از کاربرد آن به صورت فعل ربطی است.

kor e xuiy-a.	پسر خوبی است.
xom tanyam.	خودم تنها هستم.
xoti?	خودت هستی؟

فعل بودن همچنین (۳) به صورت فعل کمکی و با برخی تغییرات آوایی در ساخت ماضی نقلی، ماضی بعید، ماضی التزامی و ماضی شرطی مورد استفاده قرار می‌گیرد (برای تفصیل، بنگرید به گلفام و زرگرانی، ۱۴۰۱، در دست چاپ) و در نهایت این فعل (۴) به شکل منفصل نیز به کار می‌رود که در ادامه به صرف کامل صورت‌های مضارع و ماضی آن در قالب جدول‌های زیر اشاره می‌شود.

جدول ۱۹. صرف مضارع فعل «بودن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
his-im(o)/ ha-im(o)	هستیم	his-em/ ha-m	هستم	اول شخص
his-it(o)/ ha-it(o)	هستید	his-i/ ha-i	هستی	دوم شخص
his-en/ ha-n	هستند	hi/hisa/ ha	هست	سوم شخص

جدول ۲۰. صرف مضارع اخباری فعل «بودن در معنای شدن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
muw-im(o)	می‌شویم	muw ¹ -em	می‌شوم	اول شخص
muw-it(o)	می‌شوید	muw-i	می‌شوی	دوم شخص
muw-an	می‌شوند	muw-a	می‌شود	سوم شخص

۱. /w/ برای جلوگیری از التقاء واکه‌ها ظاهر می‌شود.

جدول ۲۱. صرف مضارع التزامی فعل «بودن در معنای شدن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
buy-ım(o)	باشیم	buw-em	باشم	اول شخص
buy-it(o)	باشید	buy-ı	باشی	دوم شخص
bu(w)-an	باشند	buw-a	باشد	سوم شخص

جدول ۲۲. صرف امر فعل «بودن» و صورت نهی آن در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
نهی	امر	نهی	امر	
--	--	--	--	اول شخص
nuyit(o)	buyit(o)	nu	bu/ba	دوم شخص
--	--	--	--	سوم شخص

جدول ۲۳. صرف ماضی ساده فعل «بودن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
biy-ım(o)	بودیم/شدیم	biy-em/bim	بودم/شدم	اول شخص
biy-it(o)	بودید/شدید	biy-ı	بودی/شدی	دوم شخص
biy-en	بودند/شدند	bi	بود/شد	سوم شخص

جدول ۲۴. صرف ماضی استمراری فعل «بودن در معنای شدن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
meviy-ım(o)/ me?iy-ım(o)	می‌شدم	meviy-em/ me?iy-em	می‌شدم	اول شخص
meviy-it(o)/ me?iy-it(o)	می‌شدی	meviy-ı/me?iy-ı	می‌شدی	دوم شخص
meviy-en/ me?iy-en	می‌شد	mevi/me?i	می‌شد	سوم شخص

جدول ۲۵. صرف ماضی نقلی فعل «بودن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
biy-ımon-a	بوده/شده‌ایم	biy-em-a	بوده/شده‌ام	اول شخص
biy-ıton-a	بوده/شده‌اید	biy-ı-a	بوده/شده‌ای	دوم شخص
biy-en-a	بوده/شده‌اند	biy-a	بوده/شده است	سوم شخص

جدول ۲۶. صرف ماضی بعید فعل «بودن» در لری خرم‌آبادی

جمع		مفرد		
biy-mon-i	بوده/شده‌ایم	biy-im-i	بوده/شده‌ام	اول شخص
biy-iton-i	بوده/شده‌اید	biy-it-i	بوده/شده‌ای	دوم شخص
biy-in-i	بوده/شده‌اند	biy-i	بوده/شده است	سوم شخص

۴-۳-۵. ادات فعلی

۴-۳-۵-۱. ادات استمرار **mi**: در لری خرم‌آبادی پیش از مضارع اخباری و ماضی استمراری به کار می‌رود و برای دیدن نمونه‌هایی از کاربرد، بنگرید به جدول ۴ و بخش‌های ۴-۱-۳-۴ و ۴-۲-۳.

۴-۳-۵-۲. **ba**: در لری خرم‌آبادی پیش از مضارع التزامی، فعل امر و ماضی شرطی به کار می‌رود و برای دیدن نمونه‌هایی از کاربرد آن به جدول‌های ۵، ۷ و ۱۴ و بخش‌های ۴-۱-۳-۴، ۴-۱-۳-۵ و ۴-۳-۴ نگاه کنید.

۴-۳-۵-۳. نشانه نمود در جریان **ha** در گویش لری خرم‌آبادی پیش از مضارع اخباری و برای اشاره به نمود در جریان یا مستمر به کار می‌رود. برای دیدن نمونه‌هایی از کاربرد آن به بخش ۴-۱-۳-۴ و جدول ۶ بنگرید.

۴-۳-۵-۴. ادات تکرار **he** برای نشان دادن نمود تکرار و پیاپی بودن انجام کاری مورد استفاده قرار می‌گیرد و به همراه مضارع اخباری، ماضی استمراری و فعل امر کاربرد دارد. نمونه‌هایی از کاربرد آن را در جملات زیر می‌توان مشاهده کرد:

de sy zi ta ?ise **he** mīqotna.

از صبح زود تا حالا هی سرفه می‌کند.

he veš go.tem de gušš nara.t.

هی به او گفتم، در گوشش نرفت.

۴-۳-۵-۵. ادات نفی و نهی

برای منفی کردن فعل در لری خرم‌آبادی از ادات **na** (و واج‌گونه‌های آن -n/-ni/-ne/-nu) استفاده می‌شود. نکته قابل ذکر آن که پس از افزودن ادات نفی به مضارع التزامی و تمنایی، پیشوند **ba** حذف و به جای آن **na** می‌آید. به طور مشابه هنگام افزودن **na** به فعل امر نیز **ba** حذف و به جای آن **na** ظاهر می‌شود. در ادامه نمونه‌ای از شکل منفی انواع فعل‌هایی که در این مقاله به آن‌ها اشاره شد، ذکر می‌شود.

جدول ۲۷. صورت منفی صیغه سوم شخص مفرد فعل «فروختن» در زمان‌ها، وجه‌ها و نموده‌های مختلف در لری خرم‌آبادی

صورت فعل	مثال
مضارع اخباری	ne-mi-fruš-a
مضارع التزامی	na-fruš-a
مضارع تمنایی	na-fruš-a
فعل امر	na-fruš
ماضی ساده	na-froxt
ماضی استمراری	ne-mi-froxt
ماضی نقلی	na-froxt-a
ماضی بعید	na-froxt-i/ na-froxta bi
ماضی التزامی	na-froxtu-a
ماضی شرطی	na-froxtiy-e

۵- نتیجه‌گیری

در این مقاله ساخت انواع فعل از نظر زمان، وجه و نمود، مصدر، ماده‌های ماضی و مضارع و فعل مجهول در لری خرم‌آبادی مورد بررسی قرار گرفته و با نظایر خود در فارسی میانه پهلوی مقایسه شده است. همچنین به فعل «بودن» و صرف آن در لری خرم‌آبادی پرداخته شده است. به این منظور پس از تقسیم‌بندی افعال به دو گروه باقاعده و بی‌قاعده، برای آشنایی بیشتر به نمونه‌هایی از این دو گروه فعل در پهلوی و معادل آن‌ها در لری خرم‌آبادی و فارسی معیار اشاره شده است. ساخت فعل در لری خرم‌آبادی به فارسی میانه پهلوی شباهت زیادی دارد و هر دو در زمان گذشته و حال و بر پایه دو ماده مضارع و ماضی، چهار وجه اخباری، التزامی، امر و شرطی (تمنایی) و نموده‌های ساده، استمراری، نقلی و در جریان ساخته می‌شوند. بر این اساس برخی از تفاوت‌ها و شباهت‌های عمده ساخت فعل در فارسی میانه پهلوی و گویش لری خرم‌آبادی به شرح زیر قابل ارائه است:

شباهت‌های عمده

درباره شباهت‌ها ذکر این نکته ضروری است که در بیان موارد مشابهت به نمونه‌های اساسی و برجسته اکتفا و از ذکر موارد جزئی پرهیز شده است.

۱- مهم‌ترین و شاید جالب‌ترین شباهت میان لری خرم‌آبادی با فارسی میانه پهلوی به ساخت تصریفی فعل مجهول باز می‌گردد. در این گویش نیز دو روش برای ساخت ماده مجهول وجود

دارد که روش نخست تصریفی و با افزودن پسوندهای مجهول‌ساز است که ادامه ساخت فعل مجهول در زبان‌های ایرانی باستان به شمار می‌رود. به این ترتیب که برای ساخت مضارع مجهول، -y- به ماده مضارع افزوده می‌شود که بازمانده -ya- ایران باستان است. ماضی مجهول نیز در لری خرم‌آبادی با اضافه شدن -es- به ماده ماضی و در پهلوی با افزودن -īhist- به ماده مضارع ساخته می‌شود. در روش دوم ساخت مجهول در لری خرم‌آبادی، صرف ماضی فعل *biye* به معنی «شدن» به صفت فعلی گذشته فعل اصلی اضافه می‌شود.

۲- شباهت دیگر لری خرم‌آبادی با فارسی میانه پهلوی را باید در ساخت ماضی شرطی (تمنایی) جست‌وجو کرد که در لری خرم‌آبادی *e-* به پایان فعل افزوده می‌شود که بازمانده *hē* پهلوی است.

تفاوت‌های عمده

تفاوت‌های اصلی ساخت فعل در لری خرم‌آبادی با فارسی میانه پهلوی را باید در فعل‌های مبتنی بر ماده ماضی جست‌وجو کرد. در حالی که دستگاه فعلی زبان پهلوی برای فعل مضارع، فاعلی-مفعولی و برای ماضی، کنایی-مطلق است، صرف فعل در گویش لری خرم‌آبادی مانند فارسی معیار، در هر دو ماده مضارع و ماضی فاعلی-مفعولی است و نشانی از صرف کنایی یا *ergative* در آن دیده نمی‌شود. به این ترتیب تفاوت‌های عمده ساخت فعل در فارسی میانه پهلوی و لری خرم‌آبادی، به غیر از تفاوت‌های آوایی، به طور خلاصه عبارتند از:

۱- در زبان پهلوی روش ساخت فعل ماضی لازم با متعدی تفاوت دارد که به تفصیل به آن‌ها اشاره شده است، اما در گویش لری خرم‌آبادی مانند فارسی معیار فعل لازم و متعدی از نظر ساخت با هم فرقی ندارند.

۲- در شواهدی که از فارسی میانه پهلوی در دست داریم، نشانی از ماضی التزامی در دست نیست. اما در لری خرم‌آبادی همانند فارسی معیار، فعل ماضی التزامی با برخی تحولات آوایی از ترکیب ماده ماضی و صرف مضارع بودن ساخته می‌شود.

۳- در لری خرم‌آبادی برای ساخت مضارع التزامی، پیشوند *ba* و واج‌گونه‌های آن در کنار ماده مضارع و شناسه‌های مضارع به کار می‌رود. این در حالی است که مضارع التزامی در شواهد به‌جامانده از پهلوی پیشوند ندارد و برای بیان این فعل از شناسه‌های ویژه مضارع التزامی استفاده می‌شود.

۴- از آنجا که از ساخت مضارع در جریان در پهلوی شواهد چندانی در دست نیست، نمی‌توان به قاعده مشخصی برای ساخت این فعل اشاره کرد. در لری خرم‌آبادی اما دو روش برای ساخت

مضارع در جریان دیده می‌شود که یکی مانند فارسی معیار، صرف مضارع اخباری فعل داشتن (dar-) در کنار فعل اصلی و دیگری استفاده از ادات -ha پیش از فعل اصلی است. ۵- فعل امر در لری خرم‌آبادی در اغلب موارد مانند فارسی معیار و با پیشوند ba و واج‌گونه‌های آن (در فارسی معیار be) ساخته می‌شود. ساخت معمول فعل امر در پهلوی به همین ترتیب و با استفاده از مادهٔ مضارع و شناسه‌های مضارع اما بدون پیشوند است.

منابع

- آموزگار، ژاله و احمد تفضلی (۱۳۸۹). *زبان پهلوی، ادبیات و دستور آن*. تهران: معین.
- ابوالقاسمی، محسن (۱۳۹۲). *دستور تاریخی زبان فارسی*. تهران: سمت.
- اشمیت، رودیگر (۱۳۸۲). *نگاهی گذرا به زبان‌های ایرانی باستان*. راهنمای زبان‌های ایرانی. ترجمه آرمان بختیاری، عسگر بهرامی، حسن رضائی باغبیدی. ج ۱، تهران: ققنوس.
- ایزدینا، حمید (۱۳۴۳). *فرهنگ لری*. تهران: انجمن فرهنگ ایران باستان.
- بویس، مری (۱۳۸۶). *بررسی ادبیات مانوی در متن‌های پارتی و پارسی میانه*. (ترجمه امید بهبهانی، ابوالحسن تهامی). تهران: بندهش.
- درگاه ملی آمار (۱۳۹۵). *نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن*. www.amar.org.ir.
- درگاه ملی آمار (۱۳۹۵). *مشخصات عمومی استان‌ها بر اساس تقسیمات کشوری*. www.amar.org.ir.
- رضایتی کیشه‌خاله و مجید جلاله‌وند آکامی (۱۳۹۰). «فعل مجهول در زبان‌ها و گویش‌های ایرانی». *ادب پژوهی*، شماره ۱۶، ۳۴-۹.
- طاهری، اسفندیار (۱۳۸۹). *گویش بختیاری کوه‌رنگ*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- طاهری، اسفندیار (۱۴۰۲). *پایگاه اینترنتی گنجینه زبان‌های ایرانی*. <https://www.irancorpora.com>
- گلفام، ارسلان و زهرا زرگرانی (۱۴۰۰). «حفظ پسوند باستانی -ya- در افعال گویش لری خرم‌آبادی». *ارائه‌شده در سومین همایش ملی میراث زبانی پژوهشکده زبان‌شناسی، کتبی‌ها و متون پژوهشگاه میراث فرهنگی*. در دست چاپ.
- گلفام، ارسلان و زهرا زرگرانی (۱۴۰۱). «بررسی ساختوازی فعل Biyé در گویش لری خرم‌آبادی». *ارائه‌شده در ششمین همایش ملی زبان‌ها و گویش‌های ایران مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی*. در دست چاپ.
- میرفخرایی، مهشید. (۱۳۹۰). *روایت پهلوی*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- Durkin-Meisterernst, D. (2014). *Grammatik des Westmitteliranischen (Parthisch und Mittelpersisch)*. Vienna: Austrian Academy of Sciences Press
- MacKinnon, C. (2002). "The Dialect of Khorramabad and Comparative Note on Other Lor dialects". *Studia Iranica*. 31, 103-138.

Skjaervø, P. O. (2009). "Middle West Iranian". *The Iranian Languages*. Gernot Windfuhr. London & New York: routledge, 425-439.